

NEDISCIPLINOVANÍ CENZORI. PRIESTUPKY A KONFLIKTY VYKONÁVATEĽOV DOZORU AKO ZÁKULISIE SYSTÉMU SOCIÁLNEJ DISPLINIZÁCIE¹

IVONA KOLLÁROVÁ

KOLLÁROVÁ, Ivona. Undisciplined censors. Transgressions and conflicts of book supervisors behind the scenes of the social discipline system. *Historický časopis*, 2023, 71, 2, pp. 225–247, Bratislava.

The study is a continuation of research into human resources for censorship offices after the reform of Joseph II. The author analyses the adaptation of local censors in their positions through censorship cases, offenses and conflicts on the basis of preserved sources.

It brings information about previously unnoted censors and offers a non-stereotyped perception of their role. The research shows the problems of complying with the valid regulations and the obedience of the local censors to the superior study director emerges as the most problematic area. Censors were often the authors of texts that can be regarded as pamphlets, so they tended towards the publishing activities, they were supposed to fight against. In the case of Professor at the Law Academy in Košice and censor Ignácz Gotzigh emerges a hitherto almost unknown, very interesting oppositional and peculiar personality with a non-dogmatic way of thinking. Research has shown that those who were sought after, put in their positions and paid to see to the reproduction of social obedience were not obedient themselves. From this point of view, the censorship administrations can be seen as a „hole in the fence“ protecting “the state, religion and morality”, as a weak spot in the protection of the rules and the social status quo.

Key words: Kingdom of Hungary. 18th–19th century. Censorship. Censors. Social discipline.

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2023.71.2.2>

„Prisahám pred Bohom [...], že knihy a rukopisy, ktoré dostanem na cenzúru, starostlivo a svedomito zrevidujem a nikdy nepovolím tlač alebo nepripustím rozširovanie čohokoľvek, čo by sa priečilo náboženským princípom a dobrým mravom, cti, dôstojnosti a úcte preukazovanej legitímnemu cisárovi alebo sa s tým čo i len v najmenšom nezhodovalo alebo by mohlo pôsobiť škodlivo na ústavu vlasti, zákony a verejnosť [...] a zdržím sa

1 Štúdia bola vypracovaná v rámci projektu VEGA č. 2/0086/20 *Administratíva raného novoveku v zrkadle štátnej, stoličnej, panskej a mestskej správy* v Historickom ústave SAV.

akýchkoľvek čiastkových záujmov a nestrpím korumpovanie úplatkami a ani neodhalím utajené informácie, ale budem striktno dodržiavať mlčanlivosť a úradné nariadenia mojej vrchnosti, a zvlášť študijnému riaditeľstvu poskytnem úctu a poslušnosť; okrem toho sľubujem, že sa nedám zvoliť do nijakej tajnej spoločnosti alebo bratstva, či už v c. k. ded. krajinách, alebo za ich hranicami, ani ako nastrčený pod akoukoľvek zámienkou, v tom nech mi pomáha Boh ...“²

Takto bola formulovaná prísaha, ktorú mal v roku 1830 pri svojom nástupe do úradu bratislavského lokálneho cenzora zložiť Juraj Dankovský. Skladanie prísahy pri nástupe do úradu kráľovstva či stolice bolo preukázateľne celkom bežné už o niekoľko storočí skôr, v dejinách cenzorskej pozície sa však objavuje až v roku 1802, keď do centrálného cenzorského úradu v Budíne nastupoval František Madarassy.³ Text prísahy však sformulovali až v roku 1815 pri nástupe ďalšieho cenzora. Nemožno si nevšimnúť, že nejde o formálne vyjadrenie poslušnosti. Uhorská kancelária pri koncipovaní prísahy trvala na formulácii o nekorumpovaní a dodržiavaní mlčanlivosti.⁴

Skladanie prísahy možno v istom zmysle považovať za zavŕšenie vývoja cenzorského úradu, kľukatej cesty poštátnenia pôvodne cirkevnej kompetencie, za súčasť vývoja štátnej správy a vývoja cenzúry ako disciplinárneho systému. Umožňuje zároveň klásť produktívne otázky vedúce od tradičného a schematickeho vnímania cenzora ako poslušného bojovníka proti nekonsenzuálnym prejavom smerom k reálnemu poznaniu systému a ľudí v ňom.

Jozefínska reforma cenzúry vytvorila hierarchickú sieť, presne zorganizovaný systém s vymedzenými kompetenciami a úlohami. Cenzúra a revízia nebola už len jednou z povinností istých ľudí na istých postoch, ako to bolo v predchádzajúcom období, ale vznikol úrad profesionálneho cenzora.⁵ Od polovice 80. rokov 18. storočia sa v prameňoch objavujú výberové konania na cenzorské pozície. S istými obmedzeniami odkrývajú dosiaľ celkom nepovšimnuté, ale dôležité aspekty vývoja cenzorského aparátu ako súčasť štátnej správy, ale v konečnom dôsledku aj dejín ideí, resp. bariér, cez ktoré si razili cestu. Štruktúra profesionálnej biografie vložená do vzorca „*nomen – conditio – motiva*“ odhaľuje len časť toho, čo je potrebné vedieť, aby sme mohli hovoriť o pre-dispozíciách osôb a predikcii štátu. Odkrýva však dosiaľ neznáme biografické

2 Magyar németi levéltár – Országos levéltár (ďalej MNL – OL), C 60, cs. 209, 5318.

3 MNL – OL, C 60, cs. 100 12403.

4 MNL – OL, C 60, cs. 209, 33636.

5 KOLLÁROVÁ. Nomen – conditio – motiva : Personalistika cenzorského aparátu po jozefínskej reforme. In *Historické štúdie*, 56, 2022, s. 173-176.

údaje a spolu s inými prameňmi tak vnáša viac svetla do života a pôsobenia známych i menej povšimnutých osobností uhorských dejín, do každodennosti cenzorov, ich povinností, ale aj problémov. Účelová sebareprezentácia cenzorov je len akýmsi pootvorením priestoru, ktorý by sme mali lepšie poznať – spôsob myslenia, ideové nastavenia a ich zdroje. Súčasný stav prameňov a metodologické obmedzenia nám to dosť dobre neumožňujú. Veľmi zaujímavé konštatovania však prináša iný uhol pohľadu. Ukazuje, že hoci nieslo slovo cenzor najmä negatívne konotácie, v pojozefinskom svete to bola prítiažlivá pozícia v štátnej správe, atraktívne zamestnanie pre isté sociálne skupiny a toto konštatovanie sa týka najmä centrálného cenzorského úradu. Na uvoľnenú pozíciu sa hlásili nielen priemerní absolventi teologických fakúlt s predchádzajúcou pedagogickou a kazateľskou kariérou, ale aj spisovatelia a vedci a neraz tí, ktorí mali s cenzúrou negatívne skúsenosti. Záujem o cenzorský úrad mali lekári a úradníci.

Kritériá výberu boli stanovené vágne a pohľad na to, kto po relatívne dlhom hľadaní vhodného adepta pozíciu získal, naznačuje, že to pravdepodobne neboli všetky naozaj uplatňované zretele. Rolu pri rozhodovaní hrali ďalšie okolnosti, ktoré sa do spisov nedostali a existovalo niečo, čo na prvý pohľad vhodných kandidátov diskvalifikovalo. Nikdy na pozíciu nevybrali uchádzačov, ktorých by sme dnes označili za nadpriemerných, najmä z pohľadu ich vedeckej a publikačnej činnosti alebo ľudí, u ktorých bolo možné predpokladať istý nadhľad. V neverbalizovanej predikcii bol ideálnym cenzorom priemerný duchovný bez významnejších ambícií.

Vychádza najavo ešte jedna neprehliadnuteľná okolnosť. Na konci 18. storočia boli v cenzúre stále vyťažené exjezuitské kádre so skúsenosťami z tereziánskeho obdobia (Ignác Revický, Matthias Riethaller, Michael Hübner) a na prelome 18. a 19. storočia stále nemožno preukázať záujem štátu dosadiť na pozíciu sekulárnych úradníkov. Zmena, ktorú mali navodiť jozefínske vyhlášky, do dôsledkov nenastala. Ďalšie mikropohľady na vykonávateľov sociálnej kontroly, na ich konanie a priestupky, spôsob myslenia a plnenia svojich úloh, spolu so skúmaním argumentačných zdrojov budú dôležitou súčasťou nielen poznania vývoja štátnej administratívy, ale aj dejín transferu ideí, sekularizácie a slobody prejavu.⁶

Prešovskí cenzori

Na najnižšej priečke cenzorskej hierarchie stáli riaditelia katolíckych gymnázií ako lokálni revízori. V decembri 1786 bol zbavený úradu prešovský lokálny revízor Samuel Piguli po svojom, proti platným princípom sformulovanom posud-

6 KOLLÁROVÁ, Nomen – conditio – motiva, s. 189-190.

ku protestantskej kázne. Jeho postup vyvolal vo Viedni úvahy, či lokálni revízori nebrzdia rozvoj knižného trhu a či by nemali byť na gymnáziách zo systému odstránení a ich kompetencie presunuté na akadémie.

Piguli priznal, že v kázni videl teologické tézy nestotožniteľné s katolíckou vieroukou. Posudzovať evanjelickú kázeň podľa postulátov katolíckej viery bolo v rozpore s elementárnymi zásadami jozefínskej cenzúry a Piguli si nepomohol ani tým, keď priznal, že dielu vlastne ani nevenoval dôkladnú pozornosť, prečítal ho narýchlo (*levi oculo et subtimide*). Preukázal tak nielen nerešpektovanie či neznalosť zásad, ale aj predpojatosť proti dielu autora inej konfesie. Viedenská komisia na základe tejto udalosti navrhla miestodržiteľstvu zvážiť, či revízne úrady na gymnáziách úplne nezrušiť a neponchať ich iba na akadémiách. Ukázalo sa, že katolícki duchovní, ktorí sú riaditeľmi gymnázií a z titulu tejto funkcie automaticky preberajú aj funkciu lokálnych cenzorov, nie sú schopní pracovať podľa jestvujúcich zásad. Od útleho detstva vštepovaná rekatolizačná tradícia bola stabilná a zotrvačná. Vo Viedni si to nemohli nevšimnúť a následky nenechali na seba dlho čakať. Lokálnych revízorov nezrušili, ale všetko, čo malo neefemérny obsah, teda aj kázne, presunuli do kompetencií akademických revízorov. Lokálnym revízorom zostali oznámenia, vyhlášky a školské tlače. Mohli udeľovať povolenie na to, čo už bolo povolené vo Viedni, teda najmä divadelné hry a preklady kníh.⁷

Roku 1795 vydal právnik Andrej Chazár krátky historicko-právny traktát o tom, čo je urážka majestátu ako reakciu na udalosti po odhalení tzv. Martinovičovho sprisahania. Práve urážka majestátu bola jedným z kľúčových obvinení v procesoch so sprisahancami a mohlo by sa zdať, že Chazár prišiel s traktátom, aby bránil česť sprisahancov. Doslovný preklad je „*Andrej Chazár odpovedá pýtajúcemu sa priateľovi, čo je zločin urážky majestátu?*“. Za zmienku tiež stojí, že na titulnom liste je devíza prevzatá z rímskeho práva „*Trest jedného, strach mnohých*“ vystihujúca atmosféru obdobia. Trest smrti nebol podľa Chazára adekvátnym trestom, ale považoval zaň vypovedanie zo spoločnosti, ktorú chceli rozbrojmi poškodiť.⁸ Rozprava má na konci vytlačené *aprobatur* s poznámkou cenzora. Cenzor Ernst Christian Krieger vyjadril názor, že aj mimo kráľovstva môžu byť sprisahanci nebezpeční.⁹

7 K oddeleniu cenzorských kompetencií (aprobovanie rukopisov) a revízorských povinností (kontrola tlačenej produkcie) nikdy nedošlo. KOLLÁROVÁ. *Slobodný vydavateľ, mysliaci čitateľ. Typografické médium v jozefínskej dobe*. Bratislava 2013, s. 182-183. MNL – OL, C 60, cs. 208, 650. O tom aj SASHEGYI. *Zensur und Geistesfreiheit unter Joseph II.* Budapest 1958, s. 195.

8 CHAZÁR. *Quaerenti: Quid sit, crimen laesae majestatis?* Eperiessi 1795.

9 „*Si molimina Seditiorum, et extra Regnum degentium Publicae securitati obesse non possent.*“

Podnet na vyšetrovanie, ako sa dielo mohlo dostať do tlače, dal Kriegerov nadriadený, košický študijný riaditeľ Móric Sahlhausen. Vzápätí prišlo nariadenie zistiť, kde sa knihy predávajú a konfiškovať ich. Prešovský magistrát mal vypočúť tlačiara Augustína Papeho a zistiť, koľko vytlačil exemplárov, koľko dal kníhkupcom, koľko predal a pod. Zároveň ale bolo potrebné prešetriť, ako sa mohlo stať, že lokálny revízor dostal do rúk rukopis dotýkajúci sa ústavy a zákonov. Jeho cenzurovaním prekročil svoje kompetencie a do diela ešte aj pridal vlastné vysvetlivky, čím narušil rámec svojich povinností.¹⁰

Krieger dostal príležitosť vyjadriť sa a poprel prekročenie svojich kompetencií. Podľa neho je text napísaný náročným štýlom skúseným právnikom, ktorého dôstojnosti by sa priecilo koncipovať *perniciosa principia* alebo narušať verejný pokoj, či poškodzovať náboženstvo. Neobsahuje nič proti platným nariadeniam, ale práve naopak, kráľovské právo a národ obhajuje. Svoju poznámku upravujúcu stanovisko autora koncipoval nie ako názor cenzora, ale súkromnej osoby. Tvrdí, že v skutočnosti má miestodržiteľstvo iné dôvody na jeho odvolanie z úradu, do ktorého ho menovali v roku 1787. A hoci sa 8 rokov snažil vykonávať úrad čo najlepšie, nech teda študijný riaditeľ požiadala o jeho uvoľnenie. Rezignoval teda sám a miestodržiteľstvo rezignáciu prijalo. Patetické vyjadrenie plné metafor zakončuje Krieger žiadosťou, aby mu miestodržiteľstvo vypracovalo *testimonium* o jeho pôsobení v úrade cenzora.

Krieger napísal list aj študijnému riaditeľovi 2. mája 1795, keď už na cenzorskej pozícii nebol. Aj tu možno vnímať, že cítil krivdu. Podčiarkol, že plnil povinnosti a postupoval predpísaným spôsobom v úrade pôsobiacom „*pre vedu a nie pre vieru, pre cnosť a nie pre dogmy, pre jazyky a nie modlitby*“. Zároveň predložil návrh troch kandidátov na svojich nasledovníkov, príslušníkov r. k. cirkvi. Obvinil miestodržiteľstvo, že tento priestupok je len zámienkou na jeho odvolanie z úradu, ktorému obetoval veľa námahy, času a úsilia. Kriegerove vyjadrenia nás upozorňujú na akúsi frustráciu. Mala pravdepodobne komplikovanejšie pozadie ako samotný konflikt. Krieger bol (ako Chazár) evanjelikom a mestským lekárom a môžeme premýšľať, či po toľkých pravdepodobne neprobematických rokoch v úrade cenzora neposkytol Chazárovi priateľskú službu.

Opäť to malo aj dohru. Študijný riaditeľ Móric Sahlhausen napísal miestodržiteľstvu vyjadrenie, podľa ktorého nie je v Prešove nikto, kto by chcel alebo mohol pozíciu revízora vykonávať, preto by možno bolo vhodné spojiť prešovský revízorát so sabinovským, tak ako spojili kežmarský revízorát s levočským. Miestodržiteľstvo Sahlhausenov návrh schválilo.¹¹

10 MNL – OL, C 60, cs. 90, 13802. Vyšetrovanie postupne odhalilo okolnosti tlače, spôsob a miesta distribúcie a zapojenie peštianskeho kníhkupca Lindauera a jeho prešovského spoločníka Bernarda Wiedermanna.

11 MNL – OL, C 60, cs. 90, 10354.

Ignác Gotzigh

Ignác Gotzigh (Ignác Gotzig, Gocig) sa narodil v roku 1765. Miesto narodenia a sociálny pôvod nepoznáme. Študoval na seminári v Pešti.¹² Bol košickým diecéznym kňazom a krátko pred svojim príchodom do Košíc pôsobil ako kaplán obce Tófalú. V rokoch 1794 – 1825 bol na košickej Právnickej akadémii profesorom histórie, štatistiky a banského práva. Okrem toho pôsobil v rokoch 1795 – 1804 ako riaditeľ akademickej knižnice. Do dôchodku odišiel v roku 1825 a 29. augusta 1834 zomrel.¹³ Jeho súkromná knižnica sa stala súčasťou knižnice Právnickej akadémie. Jeho rukopisná pozostalosť je zachovaná v niekoľkých pamäťových inštitúciách.¹⁴ Tlačou vyšli absolventské tézy a príležitostná reč, ktorá inšpirovala skúmanie jeho osobnosti a cenzorského pôsobenia.¹⁵

V roku 1793 začal viesť denník Právnickej akadémie *Acta Academiae Regiae Cassoviensis* a z neho sa dozvedáme relatívne veľa o jeho postojoch a vnímaní reality. Píše o konfliktoch medzi profesormi a detailoch ich života, o vzťahu medzi Ľudovítom Törökom a Móricom Sahlhausenom, o zosadení kantovca profesora Tichého, ale aj o tom, ako sa menili Košice. Pozornosť venuje aj svojim vlastným životným udalostiam, zvlášť konfliktu so študijným riaditeľom, ale zmieňuje sa aj o svojej starostlivosti o knižnicu akadémie.¹⁶

Ignác Gotzigh nastúpil do úradu lokálneho cenzora na akadémii v roku 1796, potom ako tento úrad opustil Móric Sahlhausen, v tom čase študijný riaditeľ a jeho nadriadený. Pôsobil v ňom do roku 1802, keď ho vystriedal Imrich Šafár.¹⁷ Jeho aktivitu dokumentuje zachovaná úradná korešpondencia. Netýka sa len po-

12 *Generale Regivm Cleri Ivnioris Seminarivm Pestiense*. [s. l.] [s. a.], s. [13].

13 SZINNYEI. *Magyar írók élete és munkái*. III. kt. Budapest 1894. [online]. cit. 2023-03-29 Dostupné na: <https://www.arcanum.hu/en/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-irok-elete-es-munkai-szinnyei-jozsef-7891B/g-85677/gotzigh-ignacz-86A7F/>

FARKAS a TARNAI. *Tófalú község kalendariuma*. Tófalú [s. a.], s. 71. Autori v rozpore so Szinnyeiom udávajú, že v rokoch 1794 – 1797 bol kaplánom v obci Tófalú.

14 Pozri: KOLLÁROVÁ. *Neposlušný cenzor*. In *Studia Bibliographica Posoniensia*. Bratislava 2021, s. 73.

15 GOTZIGH. *Positiones ex historia universali ac statuum ... Cassoviae* 1805.

16 Verejná knižnica Jána Bocatia v Košiciach, Rz-Rkp 115, *Acta Academiae Regiae Cassoviensis*. Tu okrem iného sa nachádza viacero zmienok o jeho dlhých cestách po Európe počas školských prázdnin. Zachovali sa dva listy, ktoré poslal Andrejovi Malému, premonštrátovi v Jasove a dokumentujú jeho záujem o dejiny a možno aj prípravu historického diela o Košiciach. Literárny archív Slovenskej národnej knižnice (ďalej LA SNK), R 217, R 218. Zachovala sa tiež jeho korešpondencia so synom, niekoľko listov a poznámok: MNL – OL, P 623, A 9. No 56, 82, P 2279. Listy synovi sú zachované aké súčasť pozostalosti jeho syna, úradníka kráľovskej komory.

17 MNL – OL, C 60, cs. 91, 19905, 28. 10. 1796. Uhorská kancelária potvrdzuje Gotzigha na pozícii lokálneho cenzora. STEINHOFFER. *A kassai könyvkereskedelem története 1712-től a jelenkorig*. Budapest 1906, s. 24.

sudzovania kníh, ale aj ekonomických záležitostí úradu a odhaľuje tak problémy financovania v tomto období. V roku 1798 poslal Gotzigh nadriadeným súpis svojich súkromných výdavkov použitých na chod administratívy (kancelárske potreby, drevo, služby pomocníka a pod.). Ukázalo sa, že v období 1797 – 1798 vynaložil 25 zlatých a to nebolo zďaleka všetko: upozornil, že úrad má aj veriteľov. Zdôraznil, že pri svojom cenzorskom plate 100 zlatých je to príliš vysoká suma, a preto žiada refundáciu zo študijného fondu.¹⁸ O celej záležitosti nemáme viac informácií a nevieme, či takéto rozpočtové schodky vznikali aj v predchádzajúcom období, alebo v iných cenzorských kanceláriách a ani či sa uskutočnila požadovaná refundácia.

Zmienky o jeho cenzorských aktivitách sú zriedkavé a majú nízku výpovednú hodnotu. Ján Mišianik zaznamenal kauzu cenzúry divadelného predstavenia tragédie *Ludwig Capet*, hranej aj napriek jeho zákazu.¹⁹ Oszkár Sashegyi sa zmieňuje o tom, že v roku 1799 prešiel jeho rukami rukopis filozofickej básne Györgya Bessenyeiho *Svet prírody (A természet világa)*, ktorého vydanie nakoniec úrady nepovolili.²⁰ Roku 1797 sa dostal do sporu s tlačiarom Františkom Landererom kvôli tlači plagátov.²¹ V roku 1800 zachytil údajne na pokyn nadriadených niekoľko exemplárov diela nemeckého mystika Karla Eckartshausena.²²

Dňa 12. apríla 1799 urobil zástupca riaditeľa akadémie František Ujházy zápis výpovede košického študijného riaditeľa Mórica Sahlhausena. Hoci s veľkou mierou subjektivity, prináša svetlo do Gotzighovho profesorského a cenzorského pôsobenia. Sahlhausen uviedol, že Götzigha pred tromi rokmi pokarhal a napomenul, aby bol vo svojich prednáškach menej „fusús“, teda rozvláchny a aby o náboženstve hovoril viac synopticky, teda stručne a prehľadne, a so zreteľom na to, čo je naozaj potrebné mládeži povedať. Tiež sa mal vyhnúť pichľavému výsmechu a sarkazmom. Sahlhausen nenechal bokom ani jeho písomné prípravy na výučbu v prvom a v druhom semestri, pretože sú údajne dôkazom, že o rímskokatolíckom náboženstve prednáša s posmechom, a to predovšetkým o kňazoch, o príslušníkoch reholí a pápežovi.

Obsah a forma prednášok však neboli jediným problémom. Sahlhausen označil Gotzigha za neporiadneho vo vedení klasifikačnej agendy a porušujúceho subordináciu, keď svojmu žiakovi Jozefovi Szirmaiovi nedal takú známku mravov, akú navrhol jeho nadriadený.²³

18 MNL – OL, C 60, cs. 93, 25016, 30674.

19 MIŠIANIK. *Pohľady do staršej slovenskej literatúry*. Bratislava 1973, s. 282-283.

20 SASHEGYI. *Német felvilágosodás és magyar cenzúra 1800 – 1830*. Budapest 1938, s. 47.

21 O tom viac: KOLLÁROVÁ. *Tajne : Nebezpečná myšlienka a netransparentnosť komunikačných sietí v čase nepokoja (1780 – 1799)*. Bratislava 2020, s. 35-36.

22 ELIÁŠ. *Bernolákovci Košice a jakobíni – princípy a východiská*. Košice 1995, s. 45.

23 V prameňoch sa tento list nezachoval a nevieme viac, o čo v tomto spore šlo. Ďalším doku-

Sahlhausen chcel pravdepodobne profesora priviesť k vyššej miere poslušnosti, ale dosiahol opak. Dňa 3. novembra 1799 predniesol Gotzigh v aule akadémie príležitostnú reč a zároveň ju dal vytlačiť. Jej obsah eskaloval vzájomný konflikt. Vieme o ňom vďaka disciplinárnemu konaniu vyvolanému po jej vydaní. Akademický exhortátor Ambrózius Komáromy napísal posudok vydanej reči. V úvode skonštatoval, že jej prednesením sa dotkol mnohých ľudí a tým, že ju zverejnil prostredníctvom tlače, sa tento okruh ešte rozšíril. Upozorňuje predovšetkým na vyjadrenia ohľadom sviatosti pokánia alebo spovede, ktoré sa do tlačenej verzie nedostali. Blasfemicky, teda v nesúlade s ustanoveniami Tridentského koncilu, si dovoľil povedať, že strach z trestu (*attritio*) stačí k sviatosti pokánia.²⁴

Základným problémom samotnej vytlačenej reči je asi najvýznamnejšia politická téza osvietenstva, že moc kráľov pochádza bezprostredne od ľudu, vychádzajúca z teórie o spoločenskej zmluve. Gotzigh takto poprel jedno zo základných dogmatických stanovísk, že kráľovská moc pochádza od boha, zakotvených aj v biblickom texte. Podľa Komáromyho urazil hodnostárov cirkvi a nezabudol pripomenúť, že Gotzigh už bol napomenutý jágerským biskupom (neuviedol dôvod) a že svoje problematické stanoviská prezentuje v tomto nebezpečnom období, v ktorom by mal byť ako profesor príkladom stabilných mravov a neprispievať k ich deštrukcii.

Toto stanovisko Komáromyho bolo prílohou podrobne vypracovanej Sahlhausenovej sťažnosti adresovanej miestodržiteľstvu zaslanej spolu s výtlačkom spomenutej reči. Rovnako ako Komáromy zdôraznil, že už jej prednesenie v auditóriu akadémie vyvolalo rozličné odozvy. Jej tlačaná verzia nebola koherentná s teologickým tézami a obsahovala dvojzmyselné vyjadrenia. Ani formou sa nepriblížila štandardu a podľa neho je len nadutým účelovým útokom plným satiry, sarkazmu a urážlivých výrazov. Pripomenul jeho staršie podobné previnenie z roku 1797, keď košický magistrát viedol proti nemu konanie pre akési písomné urážky. Sahlhausen takto podčiarkol, že nejde o ojedinelý exces a že povaha cenzora je problematická. Samotný fakt, že Gotzigh dal reč ešte aj vytlačiť bez jeho vedomia, akoby na základe svojej vlastnej aprobácie, považuje za porušenie subordinácie. Skutočnosť, že reč obsahuje dedikáciu venovanú jeho osobe, hodnotí ako neslušnosť. Menuje konkrétne ustanovenia *Ratio educationis* a kráľovské nariadenia, ktoré svojím počínaním porušuje, keď si ani po jeho upozorneniach neplní riadne svoje cenzorské povinnosti – okrem iného neve-

mentom – jeho vlastným listom napísanom študijnému riaditeľovi – dokumentuje, že Gotzigh sa pokúšal spochybniť rozhodnutie miestodržiteľstva vo veci filozofa Františka Draveckého.

24 Podľa ustanovení Tridentského koncilu, Sessio XIV., cap. IV. je to ale *contritio*, teda ľutovanie hriechu, ktorý je urážkou boha. GOTZIGH. *Oratio, dicta Cassoviae in sala academica sub initium anni scholastici*. [s. l.] 1799.

die dôkladne evidenciu cenzurovaných a zakázaných kníh. Zopakoval výhrady voči jeho pedagogickým metódam: Nerešpektuje okolnosti doby, keď je potrebné o istých veciach prezieravo mlčať alebo ich zmierňovať. Znevažuje pápeža a klérus. Podľa § 203 *Ratio educationis* sa vďaka charakterovým defektom stáva nevhodným na profesorskú pozíciu.²⁵

Miestodržiteľstvo komunikovalo o konflikte s uhorskou kanceláriou a tá vydala v septembri 1800 rozhodnutie: Je neakceptovateľné, že Gotzigh dal reč vytlačiť bez aprobácie, naplnil ju nebezpečnými myšlienkami a napadol svojho nadriadeného.²⁶ Ale už v decembri 1800 oznamoval študijný riaditeľ, že ho uvoľnil z úradu a nahradí ho Imrich Šafár. Výmena nastala až v roku 1802.²⁷

Ťažiskom výkladu spornej reči bola otázka: Pomáha veda a študijný systém udržiavať verejný pokoj alebo je to naopak? V čase vzniku textu, v období Veľkej francúzskej revolúcie a vojny proti Francúzsku, hraničnej epoche extrémnej spoločenskej a politickej nestability, bola popisovaná „úzkosť“ pochopiteľná a hľadanie hlbších súvislostí spoločenskej krízy legitímne.

Prejavy prednesené pri rôznych príležitostiach akademického roka patrili k bežnej typografickej produkcii. Ich forma a obsah boli formalizované. Gotzighova reč bola však nevšedná. Vynárajú sa z nej otázky vyvolané spoločenskými turbulenciami: Čo je príčinou revolúcií a vojen? Je to nesprávne nastavenie vzdelávacieho systému? Čo je obsahom a zmyslom vzdelávania? Prispieva vzdelanie a náboženstvo k udržaniu spoločenského pokoja? Zároveň nám mimotextové súvislosti umožňujú vnímať to, čo je tu nepomenované: otvorený konflikt autora prejavu s jeho nadriadenými v otázke, ako prednášať a učiť o problematických témach štátu, práva, morálky. Ukazuje nám stret dvoch svetov, prístupov a spôsobov myslenia. Na jednej strane tradičného, uzavretého do systému poznatkov, ktoré sa nespochybňujú. Na druhej strane moderného, premýšľavého, spochybňujúceho, dekonštruujúceho a hľadajúceho nové odpovede. Gotzigh mal pravdepodobne tendenciu hovoriť otvorene a polemicky aj o háklivých témach, pretože bol presvedčený, že mládež má predovšetkým premýšľať.

Gotzigh reprezentuje osvietenské idey presadzované vo vnútri katolíckej cirkvi – otvára otázku prepojenia svetskej a cirkevnej moci, pracuje s teóriou spoločenskej zmluvy a s moderným pohľadom na trest a jeho zmysel. V náznakoch zároveň spochybňuje zmysel cenzúry, keď okrem iného upozorňuje,

25 V decembri reagovalo miestodržiteľstvo žiadosťou o detailnejšie osvetlenie okolností prednesenia a tlače, predovšetkým, či bol obsah reči pred jej prednesením a pred tlačou s niekým konzultovaný alebo schválený. MNL – OL, C 60, cs. 94, 27875.

26 MNL – OL, C 60, cs. 208, 23748. Gotzigh v *Acta Academiae Regiae Cassoviensis* uviedol, že mal následne poslať na kontrolu tézy svojich prednášok a vrátili mu ich bez pripomienok: *Acta Academiae Regiae Cassoviensis*, s. 128 h recto.

27 MNL – OL, c 60, cs. 99, 697, 1933.

že myšlienky o kráľovraždách pochádzajú *de facto* z kníh neproblematických autorov.

Jeho reč by sme mohli považovať za pamflet ukrytý za uhladenou akademickou formou. Odkrýva to, čo sociológovia nazývajú „traduction“ – spôsob, ako sa (netolerované) idey šíri v rozličných podobách – od filozofického diela cez antiklerikálny román alebo pamflet, aby mali zakaždým dosah a vplyv na isté skupiny.²⁸ Takto Gotzigh využil priestor, ktorý mu poskytol akademický status a povinné, formálne úkony – prejavy – na vyjadrenie svojich pochybností, nesúhlasu či odporu.²⁹

Matej Platy

Hoci riaditeľ gymnázia v Banskej Bystrici a lokálny cenzor Matej Platy (Platthy, 1725 – 1801) bol „len“ lokálnym revízorom a jeho úloha v cenzúre nemala byť kľúčová, po jeho cenzorských aktivitách sa zachovalo veľa stôp a predovšetkým jeho dôsledne vypracované cenzorské posudky. Nemožno prehliadnúť, že svoju cenzorskú funkciu vnímal ako poslanie. Vkladal do nich nielen svoju teologickú erudíciu, ale aj presvedčenie o užitočnosti svojej práce. Rozsah jeho posudkov sa neraz približuje rozsahu cenzurovaného textu a dnes by sme z nich mohli vydať zväzok zbraných spisov. Sám Platy počas života vydal niekoľko príležitostných textov a jedno 760-stranové dielo o najstarších dejinách rímskokatolíckej cirkvi.³⁰ Jeho život bol s cirkvou neoddeliteľne spätý a je typickým príkladom kariéry duchovného. Študoval na jezuitskom gymnáziu, potom na jezuitských univerzitách. Na univerzitách v Trnave, Košiciach, Budíne učil rétoriku, filozofiu a teológiu. Bol kanonikom, archidiakonom a prepoštom.³¹ V rokoch

28 MULSOW. Die Transmission verbotenen Wissens. In SCHNEIDER. *Kulturen des Wissens im 18. Jahrhundert*. Berlin. Boston 2008, s. 62-63.

29 Zachovala sa aj reakcia na túto reč: LA SNK, JAS 520. MESZESSY. *Epistola major qua oratio ab a. r. ac cl. domino Ignatio Gotzigh ... per Dominicum Meszessy Ordinis Praemonstratensis parochum emeritum perstringitur*. Gotzigh opisuje spor zo svojho pohľadu aj v citovaných *Acta Academiae Regiae Cassoviensis*, s. 128 h verso – 128 i recto. Keď v roku 1804 prevzal denník školy profesor Andrej Jozef Biszaglics, Gotzighov text škrtol a napísal inú, pre Gotzigha nepriaznivú verziu udalostí (s. 146-149), pričom sa na iných miestach zmieňuje negatívne aj o jeho spôsobe vedenia knižnice (s. 169-171), a o tom, ako chcel prostredníctvom machinácií získať miesto na peštianskej univerzite (s. 187).

30 PLATY. *Primordia sanctae-catholicae et apostolicae ecclesiae*. Budae 1790.

31 Z obdobia jeho pôsobenia v Pešti možno nájsť zmienky v listoch Juraja Praya Danielovi Cornidesovi. Evangelikus Országos Levéltár, AGE V 36/I. Stopy jeho aktivít možno sledovať v Diecéznom archíve v Banskej Bystrici. Roku 1796, teda štyri roky pred svojou smrťou, urobil pred banskobystrickou kapitulou vyhlásenie, že po jeho smrti má byť z jeho majetku založená fundácia pre chudobných šľachtických konvertovaných študentov. Pozri: *Protocollum Venerabilis Conventus Ecclesiae B. M. V. de Thurócz, ad Venerabile Capitulum Neosoliense... ab Anno 1780... 1836*, s. 43-46. Záznamy o jeho aktivitách vyplývajúcej z funkcie kanonika

1771 – 1776 pôsobil v Pešti ako správca pozostalosti Spoločnosti Ježišovej, v rokoch 1776 – 1796 bol riaditeľom gymnázia v Banskej Bystrici, kde sa v roku 1782 po zavedení jozefínskej cenzúrnej reformy začala aj jeho cenzorská kariéra. O prvých rokoch jeho pôsobenia v tejto funkcii nemáme doklady. Prvý zachovaný posudok je z jari 1784. Platy krátko predtým udelil imprimatur na vytlačenie nariadenia o konvertitoch v latinčine. V roku 1783 ho vydala miestodržiteľská rada. Potom sa mu dostal do rúk už vytlačený slovenský preklad tohto nariadenia.³² Mimoriadne ho pobúrilo. V jeho očiach išlo o znetvorenie textu, lebo prekladateľ použil v preklade nevhodné slová a text rozšíril.³³ V posudku tvrdí, že tlačiar podvodne a so zlým úmyslom neukázal revízorovi slovenskú verziu textu. Pobúrilo ho už nadpis, ktorý dal prekladateľ vyhláske. Podľa neho pozmenil ducha a zmysel vyhlásky. Panovník nechcel, aby sa odpadlivosť rozširovala, iba ho chcel reglementovať na základe *Tolerančného patentu*, ale aj na základe tézy, že katolícke náboženstvo je jediné pravé. Slovenský titul vytláčenej vyhlásky *Nejvyšší Narízení Jejít cysarsko-královské Jasnosti Jozefa Druhého kterák jedenkaždý při Žádosti Zmenění Náboženství zpravovati se má* je podľa neho veľmi neadekvátny. Názov latinskej vyhlásky je *In Apostasiae Casibus pro Norma Statuendum*, čo by sme dnes preložili asi takto: *Ustanovenia pre prípady odpadlivity*. Preklad bystrických evanjelikov je teda akýmsi voľným prerozprávaním textu a v tom spočívalo jadro sporu. Platy v dôkladnom posudku explikuje, akých významových posunov sa dopustili prekladatelia a pripisuje im zámer dezinterpretovať úmysel panovníka, hoci porovnanie textov na prvý pohľad neukazuje vážnejšie odchyľky. Cenzorovi sa nepáčila už idea prekladu. Snažil sa vysvetliť, že tolerancia nie je rovnosť a niektoré termíny sa v súvislosti s nekatolíckymi náboženstvami nesmú používať. Prekážal mu samotný fakt, že slovenský text bol vytlačený a distribuuje sa. Takto sa konverzia podľa neho propaguje medzi jednoduchými ľuďmi a v tomto duchu je napísaný celý posudok. Latinská vyhláska bola určená len úradníkom a vzdelaným, slovenská tlač jednoduchým ľuďom, resp. vidieckym farárom. Výsledkom jeho aktivity bola konfiškácia tlače v tlačiarňi Jána Jozefa Tumlera.³⁴

Takmer všetko, čo Platy mu prišlo v tomto období pod ruku, resp. všetko, čo hlásil svojmu nadriadenému, sa nejakým spôsobom týkalo Tumlerovej tlačiarne. Podarilo sa mu zabrániť vydaniu prekladu nemeckej brožúry *Cirkevná polícia*.³⁵ Autor Anton Hiltenbrand kritizuje prehnané uctievanie svätých, kult panny Má-

možno tiež nájsť v *Protokoloch biskupského úradu*.

32 *Nejvyšší Narízení Gegj cysarsko-královské Gasnostj Jozefa Druhého kterák gedenskaždý při Žádostj Zmeněnj Náboženstwj zprawowati se má*. W B. Bystrici 1784.

33 MNL – OL, C 60, cs. 64, 8287.

34 KOLLÁROVÁ, *Slobodný vydavateľ*, s. 196-200.

35 [Hiltenbrand]. *Eine Kirchenpolizey*. [b. m.] 1781.

rie, veľké množstvo náboženských sviatkov, výzdobu kostolov, sochy a obrazy svätých, hudbu pri obradoch a pod. Presviedča čitateľov, že tieto zvyky a úkony nie sú zárukou skutočnej viery. Viedenská dvorská komisia túto brožúru v nemčine povolila. Desaťstranový posudok bol Platyho nadprácou. Ak brožúru vo Viedni povolili, mal iba porovnať originál s prekladom a povoliť ho.³⁶ Podobná situácia nastala v prípade brožúry *Daň vd'aky* (*Tribut der Dankbarkeit*), ktorá ospevuje náboženskú toleranciu ako nevyhnutný predpoklad rozvoja spoločnosti vo všetkých aspektoch.³⁷ Aj na ňu vypracoval obsiahly a konfrontačný posudok. Platy použil rovnakú metodiku ako pri cenzúre predchádzajúcich textov. Necitoval, ale interpretoval isté pasáže. Tvrdenia autora vyvracal svojimi argumentmi. Ani v tomto prípade však nerobil to, čo mu ukladala vyhláška. *Daň vd'aky* dostala vo Viedni stupeň povolenia toleratur a to znamenalo, že jej dotlač alebo vydanie v preklade bolo automaticky zakázané.

Platyho posudky nám dnes nehovoria len o jeho stanovisku k cenzurovanému obsahu, ale reprezentujú oveľa viac. Opakovane sa v nich odzrkadľuje problém interpretácie Tolerančného patentu, výkladu zámeru cisára. Pre obrancov pozícií rímskokatolíckej cirkvi tolerancia predstavovala len znášanie tolerovanej konfesie jedinou správnu cirkvou s jedinou správnu vieroukou. Pre príslušníkov nekatolíckych konfesíí však bola tolerancia významným krokom k rovnoprávnosti. V nadväznosti na to sa vynára spor o hranice tejto tolerancie. Napríklad použitie adjektíva „bigotný“ bolo pre Platyho za touto hranicou. Všeobecná kritika „jeho“ náboženstva a cirkvi bola pre neho neakceptovateľná. Preto sa s jeho pochopením nemohli stretnúť texty realisticky opisujúce, ako sa Tolerančný patent v Uhorsku problematicky uplatňuje a ako ťažko sa náboženská tolerancia zavádza do náboženskej každodennosti nekatolíkov. Roku 1783 vydal neznámy autor brožúru práve o tom. Dnes sa domnievame, že to bol Jozef Bencúr. Nemec-kú verziu brožúry o tom, ako katolícke authority v Uhorsku brzdia a znemožňujú uskutočnenie zámeru cisára by si možno nikto nevšimol. V Banskej Bystrici však vznikla a bola vytlačená jej slovenská verzia: *Psáni jedného Videnčana na jistého v svatorimské ríši bydlícího Uhra*.³⁸ Aj pre viedenskú komisiu bola na hranici tolerancie brožúra, v ktorej autor okrem iného žiadal panovníka, aby odstránil vysoký katolícky klérus z hlavných štátnych úradov a jeho majetky použil na podporu chudobného ľudu a drobného kňazstva; rozprave udelili stupeň povolenia *toleratur*.

36 KOLLÁROVÁ, *Slobodný vydavateľ*, s. 200-201.

37 *Tribut der Dankbarkeit für die von Ihro Röm. Kais. Majestät dem zweyten Joseph eingeführte Toleranz in kaiserl. königlichen Staaten von einem allgemeinen Patrioten*. [b. m.] 1782.

38 [BENCÚR]. *Schreiben eines Wieners an einen im heiligen römischen Reiche wohnenden Ungarn,....* [b. m.] 1783. Slovenská verzia: *Psánj gednoho Wjdenčana na gistého w swato-rymské Rjssi bjdlýčyho Uhra ...* [b. m.] 1783.

Platyho predpojatosť je zjavná už z preambuly posudku. Snažil sa podsunúť, že *Psáni* nie je prekladom nemeckého textu, ale dielom tunajších evanjelikov, ktorí ho dali vytlačiť bez rozhodnutia revízora. Mýlil sa, pretože slovenská verzia je doslovným prekladom originálu. Platy ho zrejme nemal v rukách, ako to bolo v prípade iných brožúr.

Iróniu autora a jeho nespokojnosť s pomermi môžeme naozaj vycíť, ale drží sa faktov. Nevedomosť, bezočivosť, podvody a nespravodlivosť mu cenzor pripisuje vo svojom propagandistickom úsilí. Aj vďaka predpojatosti cenzora, často dnes vzniká dojem, že posudok je nekompatibilný s textom, že Platy píše o niečom inom ako Bencúr. Platy využil všetky možnosti voľnej interpretácie stanovísk, aby mohol urobiť taký záver, aký potreboval na odôvodnenie zákazu brožúry a perzekúciu tlačiaru. Presvedčil tak všetkých, že Bencúr uráža štát a cirkev. Ukazuje sa, že hranice tolerancie a slobody prejavu neboli dané vyhláškou, ale postojom cenzora. Opäť vyvolal vyšetrovanie a tlačiar Tumler dostal za vydanie tohto diela pokutu 150 zlatých. Nepredané výtlačky mali skonfiškovať. Platy bol na svoj posudok hrdý a chcel ho dokonca vydať. Viedenská komisia mu odkázala, že tomu nič nebráni...³⁹

Jedným z posledných záznamov dokumentujúcim Platyho cenzorskú kariéru je zrejme jeho konflikt s neznámym autorom nezachovaného rukopisu *O vlastníckom práve uhorskej koruny na panstve Zvolen a Dobronivá*. Tlačiar Tumler ho odovzdal na aprobáciu. Rukopis nikdy nevyšiel a nikdy by sme sa o ňom nedozvedeli, keby sa jeho autor nestážoval až vo Viedni, že exjezuita nechce povoliť tlač, ani vrátiť rukopis.⁴⁰ Označenie exjezuita patrilo akiste Platymu a poukazuje na to, čo bolo podstatné vo vnímaní lokálnych (a nielen lokálnych) cenzorov v tomto období: Exjezuitizmus, symbol intolerancie. Platy išiel niekoľkokrát za hranice svojich kompetencií a tolerantný duch jozefínskej cenzúry bol pre neho neakceptovateľný.

Dominik Szathmáry

V roku 1792 vyšiel anonymný polemický spis *Babuk, oder Volks-Verleumder* ako reakcia na „ohováranie“ uhorského národa v knihe Leopolda Aloisa Hoffmanna *Grosse Wahrheiten und Beweise*.⁴¹ Krátko potom sa bratislavský tlačiar

39 MIŠIANIK, *Pohlady do staršej slovenskej literatúry*, s. 309-310; KOLLÁROVÁ, *Slobodný vydavateľ*, s. 202-208.

40 KOLLÁROVÁ, *Slobodný vydavateľ*, s. 208-209.

41 *Babuk oder Der Volks-Verleumder in den angeblichen grossen Wahrheiten und Beweisen, in einem kleinen Auszuge aus der ungarischen Geschichte*. Pressburg 1792. Za autora sa považuje Michael Piringer alebo Johann Christian Alxinger. HOFFMANN, *Grosse Wahrheiten und Beweise in einem kleinen Auszuge aus der ungarischen Geschichte*. Frankfurt und Leipzig 1792.

Šimon Peter Weber sťažoval na konfiškáciu 272 exemplárov *Babuk* uskutočnenú bratislavským revízorom, pričom ďalších 136 exemplárov mu odobral revízor v Pešti. Weber požadoval knihy vrátiť alebo vyplatiť kompenzáciu 200 zlatých (30 grajciarov za každý exemplár), pretože na tlač dostal riadne povolenie a podľa jeho názoru kniha neobsahuje nič nebezpečné, len obranu uhorského národa pred nespravodlivými obvineniami. Miestodržiteľstvo uložilo peštianskemu lokálnemu revízorovi vrátiť skonfiškované exempláre a Univerzitetnej tlačiarňi v Pešti stanoviť výšku Weberovej škody. Ohodnotenie konfiškátu nakoniec predstavovalo len 56 zlatých. Uhorská kancelária sa začala zaujímať aj o to, kto knihu cenzuroval. Ukázalo sa, že Weber dostal riadne imprimatur od bratislavského lokálneho cenzora – bol ním Karol Hadai (Hadaly).⁴²

Zdá sa, že Hadai uprednostnil nacionálne cítenie pred inštrukciami a knihu povolil. Následne prišiel zákaz z Viedne, čo bolo celkom pochopiteľné, pretože už Hoffmanova kniha bola zakázaná.⁴³ Nemalo to však pravdepodobne pre neho nijakú vážnejšiu dohru. Až v apríli 1796 poslala Uhorská kancelária miestodržiteľstvu rozhodnutie o jeho prepustení a odôvodnila to tak, že jeho pedagogické povinnosti na akadémii mu neumožňujú venovať dostatočnú kapacitu revíznemu úradu – predovšetkým uskutočňovať pravidelné prehliadky knihkupeckých skladov a čítární. Na jeho miesto mal nastúpiť exjezuita Ignác Revický (Reviczký), ktorý bol cenzorom už v období panovania Márie Terézie. Tomuto kroku zrejme predchádzal nejaký konkrétny impulz – žiadosť cenzora o uvoľnenie z pozície, ktorá bola mimoriadne náročná, alebo sťažnosť, priestupok, problematické plnenie povinností. Pravdepodobne to bol vonkajší podnet týkajúci sa dôsledného plnenia povinností, pretože súčasťou tohto rozhodnutia je aj informácia o tom, že Revický dostane príplatok 100 zlatých zo študijného fondu „za účelom väčšej bdelosti“. Postupne sa však ukázalo, že na prácu nestačí a v roku 1798 ho nahradil kaplán z Herceghútu Dominik Szathmáry.⁴⁴ O Szathmárym vieme málo. Vo svojom životopise uviedol, že študoval v Budíne a v Záhrebe, mal vzdelanie z filozofie, teológie a kanonického práva. Dvanásť rokov vyučoval na košickej Právnickej akadémii. Potom odišiel na deväť rokov na faru v Herceghúte. Ako svoje charakterové vlastnosti vyzdvihol svedomitosť v práci, ľahkosť v dosahovaní cieľov, ostrosť úsudku.

Szathmáry bol vo funkcii aktívny. Neustále upozorňoval na ťažké podmienky pôsobenia bratislavského cenzorského úradu a na množstvo práce. Sťažoval si

42 O ňom viac: KOLLÁROVÁ, Nomen – Conditio – Motiva, s.183; MNL – OL, cs. 85, 20626, 21984, 25118, 27468; cs. 88, 106, 2215, 3684, 11601.

43 KOLLÁROVÁ. Tajný knižný obchod po vypuknutí Veľkej francúzskej revolúcie. In *Historický časopis*, 2017, roč. 65, č. 3, s. 448.

44 MNL – OL, C 60, cs. 93, 11529. Revickému prideliť dodatočne odmenu 200 zlatých zo študijného fondu. MNL – OL, C 60, cs. 96, 165.

na nedostatok autonómie: jeho cenzorské stanoviská nejdú priamou cestou na miestodržiteľstvo, ale musí ich podstúpiť študijnému riaditeľovi.⁴⁵ Ale aj sám bol objektom sťažností.

Dňa 21. mája 1800 vyšla v prílohe novín *Allgemeine Literatur-Zeitung* pomenovanej *Intelligenzblatt* správa o tom, že bratislavský cenzor Szathmáry chcel dať skonfiškovať literárny zborník *Almanach einiger Freunde ungerischer Musen*, ktorý vydal v Bratislave lekár a publicista Ján Karol Lübeck (1770 – 1814) s odôvodnením, že je zostavený v duchu nových francúzskych princípov (*spiritu neo gallico concinnatum*). Szathmáry považoval za nevhodné, aby kalendár umiestnený v almanachu obsahoval namiesto mien svätých mená literátov, učencov, učiteľov lýceí, stoličných úradníkov, evanjelických a katolíckych duchovných. V článku napísanom na obranu zostavovateľa almanachu sa uvádza, že takéto literárne pamätnice sa podľa vzoru nemeckých literárnych almanachov objavujú bežne od 70. rokov 18. storočia. Hoci viedenská dvorská cenzúra neuznala Szathmáryho argumenty a almanach povolila, autor článku hovorí o „hrozivej previerke literárnych vedomostí“. Uhorské miestodržiteľstvo prijalo rozhodnutie s komentárom o tom, že nie je obvyklé miešať profánnu obsah s náboženským a v tomto zmysle požiadalo bratislavský magistrát, aby poučil editora almanachu.⁴⁶ Dátum vytlačenia článku predchádza v prameňoch zachované rozhodnutie cenzúry. Je evidentné, že sa niekto postaral o to, aby sa o Szathmáryho posudku dozvedeli za hranicami monarchie.

Tlačiarom almanachu bol Johann Nepomuk Schauf, ktorý sa podobne ako Weber dožadoval na bratislavskom magistráte odškodnenia za vzniknutú škodu, pretože na vytlačenie získal povolenie viedenskej cenzorskej komisie. Za 13 zviazaných a 274 nezviazaných skonfiškovaných exemplárov požadoval 226 zlatých a 30 gracijarov. Magistrát komunikoval o jeho žiadosti s miestodržiteľstvom a navrhol, aby bol tlačiar poškodený konaním cenzora odškodnený cenzorom. Szathmáry dostal príležitosť vyjadriť sa a trval na svojom – vymenoval tri podstatné dôvody, prečo by bolo lepšie, aby bol almanach „v týchto temných časoch pochovaný“. Zopakoval sa argument o tom, že zamieňať mená svätých za mená profánnych osôb, či dokonca významných osôb spomedzi evanjelikov, je neakceptovateľné. Okrem toho sú tam však uvedené mená „rebelov“, ako bol František Kazinczy či František Abaffy a iní. Našiel tam však aj báseň hanobiacu

45 KOLLÁROVÁ, Nomen – Conditio – Motiva, s. 184-186.

46 *Almanach einiger Freunde ungerischer Musen für das Jahr ...* / Hrsg. Johann Karl Lübeck. Pressburg 1799. *Intelligenzblatt der Allgemeiner Literatur-Zeitung*, 1800, N. 67, 21. 5. 1800, stĺpec 558. MNL – OL, C 60, cs. 95, 15159. Ústredná knižnica SAV, Rukopisná zbierka Lyceálnej knižnice, Rkp. fasc. 428, s. 97. Sám zostavovateľ Lübeck v úvode uviedol, že namiesto zvyčajných mien v kalendári použil mená známych spisovateľov a vedcov, nielen mužov, ale aj žien.

pamiatku vojenského hrdinu Antona Illéshazyho a jeho rodiny. Nečuduje sa vraj, že viedenská cenzúra tieto veci nezohľadnila, ale nerozumie, ako sa na stranu tlačiaru mohol postaviť magistrát, pretože mu musí byť jasné, že kalendár je drzý a dehonestujúci a konfiškácia bola oprávnená. Výtlačky len opečiatkoval a nechal v dome tlačiaru podľa platných nariadení. Obvinil magistrát, že výtlačky odniesol zo Schaufovho obchodu, priložil o tom dôkazy a vyslovil domnienku, že ide o podvodné konanie a zlé úmysly senátu namierené proti jeho osobe. Nevidí preto dôvod na odškodňovanie.⁴⁷

Ak sa dnes pozrieme na obsah almanachu, vidíme zbierku nemeckých básní rôznorodého obsahu viacerých autorov, neraz anonymných. Spomedzi nich je asi najznámejší zostavovateľ Ján Karol Lübeck, ale objavujú sa aj básne Jakuba Glatza. Nemožno si nevšimnúť, že sa ako téma veršov relatívne často objavuje vzťah k žene a ľahká erotika (*Mädchenreize*), ale nijaká explicitná sexualita a to, čo by cenzor mohol v intenciách svojich inštrukcií napadnúť ako útok na mravnosť. Toto mohol byť druhý, nevy povedaný dôvod Szathmáryho zanovitej averzie voči knihe.

V júni 1802 sa na jeho konanie sťažoval evanjelik helvétskej konfesie Mikuláš Kulifai. Keď sa vracal zo štúdií v Jene, Szathmáry mu odobral knihy, ktoré si dal vo Viedni riadne scenzurovať. Odvolal sa pritom na snemový článok č. 26 z roku 1791 o právach evanjelikov v Uhorsku. Cenzor odobral Kulifaiovi tri ročníky kazateľskej príručky nemeckého evanjelického teológa Raymunda Dappa a vyhlásil, že je zakázaná, hoci mala stupeň povolenia *erga schedam*.⁴⁸ Rovnaký stupeň povolenia mala kniha *Über Religion als Wissenschaft* od Friedricha Immanuela Niethammera.⁴⁹ Knihu *Abriss der Geschichte der Lehre* označil za propagujúcu kvakerskú herézu Georga Foxa.⁵⁰ *Kritik der Volksmoral für Prediger* od Johanna Petra Ludwiga Snella⁵¹ bola podľa neho napísaná podľa zakázaných kantovských princípov a objavujú sa v nej aj bludy sociniánov. Posledné dve knihy však neboli v zoznamoch povolených a zakázaných kníh, viedenská cenzúra ich teda pravdepodobne nevidela, takže ani Kulifai vo svojej sťažnosti neuviedol pravdu.⁵²

47 Z prameňov sa nedozvedáme, ako spor dopadol. MNL – OL, C 60, cs. 98, 11358, 15577.

48 DAPP. *Kurze Predigten und Predigtentwürfe über die gewöhnlichen Sonn- und Festtags-Evangelien*. 1. – 3. Jahrgang. Berlin 1793–1796.

49 NIETHAMMER. *Über Religion als Wissenschaft zur Bestimmung des Inhalts der Religionen und der Behandlungsart ihrer Urkunden*. Neu-Strelitz 1795.

50 PENN. *Abriss Der Geschichte, Der Lehre, Und Der Kirchengzucht Der Freunde*. Pyrmont 1798.

51 SNELL. *Kritik der Volksmoral für Prediger : nach Kantischen Grundsätzen*. Heidelberg 1795.

52 MNL – OL, C 60, cs. 100, 13466, 17715.

Uhorská kancelária nechala vypracovať posudky na necenzurované knihy viedenskej dvorskej cenzorskej komisii. Cenzor Ignaz Pöhm sa o *Abriss der Geschichte der Lehre* vyjadril, že obsahuje len stručné dejiny a náčrt učenia kvakerov, pričom takéto texty ich chránia pred ohováraním a prenasledovaním. Nepovažoval to však za čítanie vhodné pre ľud a navrhol udeliť knihe obmedzený stupeň povolenia *transeat*. O Snellovej knihe sa vyjadril, že prezentuje morálku konania podľa etických maxím, ktoré sa môžu stať všeobecnými zásadami pre všetkých ľudí, harmonizuje ju s učením evanjelií a môže mať pozitívny vplyv na mravy. Jej poznámkový aparát eliminuje možné či panujúce nedorozumenia vo výklade náuky. Knihu považoval za premyslenú, zrozumiteľnú a presvedčivú a napísanú so zámerom podporovať čistú mravnosť a viesť ľudí k blahu. Za jej negatívnu stránku označil skutočnosť, že staršie morálne systémy deklaruje ako nedostatočné a preferuje luteránsku teológiu pred katolíckou. V knihe prevažujú dobré stránky a je určená najmä kazateľom a učiteľom, u ktorých nehrozí zavádzajúce chápanie obsahu, preto navrhuje stupeň povolenia *toleratur*. Obe knihy sa teda mohli voľne rozširovať, ale bez inzercie, a Kulifaiovi ich mali vrátiť.⁵³ Z tohto nesúladu dvoch náhľadov vidno subjektívnu odlišnosť vo vnímaní povoleného a zakázaného vo Viedni a v Bratislave a je zřejmé, že mieru tolerancie nebolo možné predpismi jednoznačne nastaviť a odstrániť subjektivitu posudzovania.⁵⁴

Nespokojnosť so Szathmáryho postupmi prejavovali aj kníhkupci.⁵⁵ Zachované pramene odhaľujú, že napriek opisovanej priveľkej záťaži, Szathmáry vedený svojím presvedčením robil nadprácu v podobe zákazov nad rámec platných predpisov, ale to nebolo všetko. V roku 1807 napísal a vydal na vlastné náklady a údajne na podnet biskupa 48-stranový anonymný pamflet *Sphalmata* bez udania tlačiaru s falošným impresom *Plexi* ako reakciu na vydanie knihy *Der Christ aus Uiberzeugung* od Jánosa Endrődyho.⁵⁶ Szathmáryho pravdepodobne niekto udal bratislavskému študijnému riaditeľovi a ten inicioval vyšetrovanie. Ten už vedel, že pamflet bol vytlačený v Bratislave v tlačiarne Šimona Petra Webera bez aprobácie, resp. s aprobáciou, ktorú si udelil Szathmáry sám. Študijný riaditeľ mu nariadil odovzdať všetky dostupné exempláre a informoval miestodržiteľstvo, pričom pripomenul všetky predpisy, ktoré cenzor takto porušil. Podľa

53 MNL – OL, C 60, cs. 100, 26947.

54 Ešte v marci 1803 ich však Kulifai nemal a napísal ďalšiu sťažnosť na cenzora: MNL – OL, C 60, cs. 101, 7564.

55 MNL – OL, C 60, cs. 100, 17714.

56 [SZATHMARY]. *Sphalmata praecipua libelli Der Christ aus Uiberzeugung et Hungarice et Germanice vulgati necessariis animadversionibus collustrata*. Plexi 1807; ENDRŐDY. *Der Christ aus Uiberzeugung für Junge und Alte*. Pressburg 1806. Bol to preklad pôvodnej maďarskej verzie: ENDRŐDY. *A keresztyén meggyőződésből*. Pozsonyban 1806.

neho niesol vinu aj tlačiar, hoci nevedel, že rukopis nie je riadne cenzurovaný. Uhorská kancelária teda prikázala *Sphalmata* podrobiť cenzúre.⁵⁷ Ukázalo sa, že Szathmáry ich chcel vydať aj v nemeckom a maďarskom preklade. Na konfiškáciu diela sa sťažoval palatínovi. Medzitým však už vyšla Endrődyho odpoveď v maďarskom jazyku *Felelet az Irása Sphalmatum*.⁵⁸

Z hlásenia budínskeho cenzora vyplynulo, že Szathmáry sa prevínil voči nariadeniu zo 7. októbra 1800, podľa ktorého lokálni revízori majú svoje diela posielat' na cenzúru budínskemu revizorátu. Pripomenul, že toto nariadenie vzniklo pri príležitosti vydania problematickej reči Ignáca Gotzigha. Zároveň sa ukázalo, že tento text pod iným názvom (*Recensio critica a regio librorum censore adversus Libellum...*) dal Szathmáry cenzurovať vo Viedni, ale tam aprobáciu nezískal. Až potom ho vydal s iným titulom. Potom sa zaoberal samotným Endrődyho textom a porovnal ho s polemikou. Pridal vlastnú teologickú argumentáciu k jednotlivým pasážam knihy a prišiel k záveru, že Szathmáry obsah knihy prekrútil. Stanovisko k Endrődyho knihe však bolo tiež kritické, nebola podľa neho napísaná obozretne a niektoré jej tézy (o pôste) ponúkajú údajne príležitosť na uvoľnenie disciplíny katolíkov. Miestodržiteľstvo navrhlo zakázať *Sphalmata* a aj Endrődyho odpoveď s možnosťou vydať ich „opravené“ na miestach, ktoré označil budínsky cenzor. Hoci tento priestupok bol dostatočný na zosadenie s cenzorského úradu, vzhľadom na Szathmáryho vek navrhli len pokarhanie a ospravedlnenie študijnému riaditeľovi za nerešpektovanie a tvrdohlavosť.

Záležitosť mala dohru aj pre Webera. Bol predvedený na študijné riaditeľstvo, kde ho vypočuli a žiadali vydať rukopis. Správal sa údajne drzo, rukopis odmietol vydať a tvrdil, že mal za to, že imprimatur nepotrebuje, ak je autorom cenzor. Miestodržiteľstvo navrhlo, aby mu bratislavský magistrát uložil trest väzenia.⁵⁹

Szathmáry odovzdal na konfiškáciu po niekoľko dní trvajúcich priet'ahoch 238 z údajne 500 vytlačených exemplárov.⁶⁰ Nebol jediným cenzorom rozširujúcim text s falošným impresom. Roku 1799 vydal peštiansky cenzor, piarista, ale aj slobodomurár Leopold Schaffrath latinskú báseň pod pseudonymom a fiktívnym miestom vydania. Nevieme o tom, že by to malo dohru.⁶¹ Ale je zjavné,

57 MNL – OL, C 60, cs. 107, 4457, cs. 107, 6613.

58 MNL – OL, C 60, cs. 107, 6618, 9355. ENDRŐDY. *Felelet az Irása Sphalmatum*, [1807]. Nie je známy nijaký zachovaný výtlačok.

59 MNL – OL, C 60, cs. 107, 12404. Uhorská kancelária sa stotožnila s týmto stanovisko a navrhla Weberovi tri dni väzenia. Weber požiadal o zmiernenie trestu: ospravedlnenie pred študijným riaditeľom a dvoma senátormi a pokutu 50 zlatých (určenú chudobincu). MNL – OL, C 60, cs. 107, 22608.

60 MNL – OL, C 60, cs. 107, 12404.

61 [SCHAFFRATH]. *Parthenii Philandri apud Societatis Jesu quondam discipuli Ibis ... Caira in Aegypto 1799*; VIZKELETY-ECSEDY, Judith. *Titkos nyomdahelyű régi magyar könyvek*

že potreba utajovania, akékoľvek mala dôvody, bola blízka aj vykonávateľom dozoru.

Záver

Jozef Ignác Bajza sa v druhej časti románu *René* prostredníctvom jednej zo svojich postáv zmiňuje o tom, ako cenzúra zakázala jeho *Rozličné verše* a pri tejto príležitosti podáva takúto charakteristiku cenzora.

„Cenzori a posudzovatelia ... musia byť dokonale pripravení na takúto úlohu, ... musia dobre ovládať jazyky, ktorými sú napísané knihy pridele- né im na posudok, podobne musia mať nemalé vedomosti o všetkom, čo je obsahom i jadrom knihy, a napokon musia posudzovať nestranne bez pobočných ohľadov. Usmerňovať ich má vždy zásada nie kto, lež čo a ako píše, a nech preosievajú len dielo a nie aj osobu autora.“⁶²

Čakali by sme, že Bajza, niekoľkokrát postihnutý stanoviskami a predpoja- tošou cenzorov, podá namiesto tohto neutrálneho konštatovania prenikavejšiu analýzu toho, čo v dozornom systéme nefunguje. Zdôraznil však najmä „nestran- né“ posudzovanie diela. Cenzorská inštrukcia však takú kategóriu nepoznala. Precízne stanovila každý krok cenzora. Nedbanlivosť sa mala trestať. Trestať sa malo aj prijímanie „*priazne preukazovanej všetkými kníhkupcami a súkromnými osobami*“.⁶³ Inštrukcia označila nežiaduce obsahy: myšlienky proti náboženstvu, dobrým mravom a štátu. Hovorí tiež o „*neprípustných tézach*“. Nestačilo to. Ne- vyhranené a nejednoznačné vymedzenie nechceného a netolerovateľného zakla- dalo budúce problémy. O niekoľko rokov neskôr Jakub Glatz označil cenzorov za zlomyseľných fanatikov a uvádza konkrétne príklady ich postupu, aby toto tvrdenie podporil.⁶⁴ Táto štúdia je pokusom prejsť od naratívu nepriateľa autorov k realistickému vnímaniu cenzorskej funkcie v dejinách štátnej administratívy a disciplinizácie. Možnosti skúmania sú relatívne obmedzené. Prosopografic- ké sondy sú takmer neuskutočniteľné. K dispozícii máme relatívne málo bio- grafických dát – o vzdelaní a profesionálnej ceste – ale nijaké ego-dokumenty okrem úradnej korešpondencie. Isté svetlo na ich osobnosti vrhajú profesionál-

1539 – 1800. Budapest 1996, s. 156, č. záznamu: 179.

62 BAJZA. *Príhody a skúsenosti mladíka Reného*. Bratislava 1970, s. 226.

63 MNL – OL, C 60, cs. 280, *Collectio Resolutionum Regiar. in Negotio Revisionis Librorum ab Anno 1772 usque 1785*.

64 [GLATZ]. *Frey müthige Bemerkungen eines Ungars über sein Vaterland. Auf einer Reise durch einige ungarische Provinzen*. Teutschland 1799, s. 7, s. 335-336.

ne autobiografie koncipované pri príležitosti uchádzania sa o cenzorský úrad.⁶⁵ Možno v nich predpokladať vysokú mieru autoštylizácie do podoby „*vhodného kandidáta*“. V konečnom dôsledku však umožnili konštatovanie, že cenzorská pozícia bola po jozefínskej reforme zaujímavá pre úradníkov, duchovných, ale aj lekárov, spisovateľov a vedcov.⁶⁶

Ak sa vrátíme k cenzorskej prísaha z úvodu tejto štúdie, môžeme identifikovať problematické body dokonalého výkonu cenzorskej funkcie. Výskum ukázal, že príkaz dôkladnej revízie podľa platných nariadení nebol vždy dodržaný. Pričom nešlo ani tak o neplnenie povinností v pravom zmysle, ale o nerešpektovanie objektívneho prístupu k textu. Mentálne nastavenia a indoktrinácia im neumožnili naplňať ideu náboženskej tolerancie a slobody vyjadrovania s dogmami nekompatibilných názorov. Prejavilo sa to neraz aj v podobe nadpráce, postupu idúceho za rámec povinností, ku ktorému viedlo najmä náboženské presvedčenie, resp. v prípade knihy *Babuk* a iných mohol cenzora viesť silnejúci uhorský patriotizmus.

To, čo by sme mohli vo výkone funkcie označiť ako uprednostnenie čiastkových záujmov, sa v prameňoch dá len ťažko identifikovať, pretože sa to v konečnom dôsledku prejavilo ako nedostatočné naplnenie vyhlášok. Pravdepodobne sa tak stalo v prípade, keď prešovský lokálny cenzor Krieger dal celkom mimo rámca svojich kompetencií povolenie Andrejovi Chazárovi. Nijaké korumpovanie cenzora pramene neodhaľujú, to však neznamená, že neexistovalo a v podstate to platí aj pre uprednostňovanie čiastkových záujmov. Musíme pripustiť, že kto poznal systém cenzúry, vedel ako sa jej vyhnúť.⁶⁷ Dnes neviem preukázať zmysel formulácie o mlčanlivosti a utajovaných informáciách. Rovnako neviem preukázať odhalenia týkajúce sa príslušnosti cenzorov k tajným spoločnostiam po zákaze slobodomurárskeho hnutia v roku 1795. Ako najproblematickejšia časť prísahy sa vynára poslušnosť lokálneho cenzora voči nadriadenému študijnému riaditeľovi. V oboch dokumentovaných prípadoch bola nedostatočná poslušnosť zároveň spojená s porušením niekoľkých predpisov a vydávaním textov, ktoré by sme dnes mohli pokojne označiť za pamflety, teda inklinovanie

65 KOLLÁROVÁ, Nomen – Conditio – Motiva, s. 178-186.

66 Norbert Bachleitner v tejto súvislosti hovorí o formovaní tzv. intelektuálneho proletariátu. BACHLEITNER. *Die literarische Zensur in Österreich von 1751 bis 1848*. Wien; Köln; Weimar 2017, s. 408. K téme vnútornej slobody úradníkov: HEINDL. *Gehorsame Rebellen : Bürokratie und Beamte in Österreich 1780 bis 1840*. Wien etc. 1992.

67 Dirk Sangmeister uvádza, že nemálo súčasníkov tvrdilo, že predovšetkým zle zaplatení úradníci a pomocníci si urobili výnosný obchod z toho, že rukopisy a knihy, ktoré mali služobne zakázať a zničiť, predávali súkromne „pod rukou“ a predražené. SANGMEISTER. *Deutsche Pornographie in der Aufklärung : Streifzüge durch ein vernachlässigtes Feld der Literatur- und Buchgeschichte*. In SANGMEISTER a MULSOW, Hrsg. *Deutsche Pornographie in der Aufklärung*. Göttingen 2018, s. 107.

k tomu, proti čomu mali bojovať. Táto okolnosť sa do textu prísahy nedostala. V prípade Ignáca Gotzigha sa nám vynára dosiaľ nepovšimnutá, veľmi zaujímavá opozičná a svojrázna osobnosť s nedogmatickým spôsobom myslenia. Výskum ukázal, že tí, ktorí boli hľadani, dosadzovaní na svoje pozície a platení za to, aby sa starali o reprodukovanie spoločenskej poslušnosti, sami poslušní neboli. V tomto uhle pohľadu možno cenzorský aparát vnímať ako „dieru v plote“ ochraňujúcom „štát, náboženstvo a morálku“, ako na slabé miesto ochrany kánonu a spoločenského *status quo*.

O autorovi / About the author

Doc. Mgr. Ivona Kollárová, PhD.

Historický ústav SAV, v. v. i.

Klemensova 19, 814 99 Bratislava

Slovenská republika

e-mail: Ivona.Kollarova@savba.sk

<https://orcid.org/0000-0003-2231-5997>

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=26322521400>

<https://www.webofscience.com/wos/author/record/818295>

Zoznam použitých prameňov a literatúry/List of references and literature

Primárne zdroje/Primary Sources

Archívy a archívne pramene / Archives and Archives sources

Archív Banskobystrickej diecézy, *Protocollum Venerabilis Conventus Ecclesiae B. M. V. de Thurócz, ad Venerabile Capitulum Neosoliense... ab Anno 1780... 1836.*

Literárny archív Slovenskej národnej knižnice:

R 217, R 218, Listy I. Gotziga Andrejovi Malému.

JAS 520, MESZESSY, Dominik. *Epistola major qua oratio ab a. r. ac cl. domino Ignatio Gotzigh ... per Dominicum Meszessy Ordinis Praemonstratensis parochum emeritum perstringitur.*

Magyar népmzeti levéltár – Országos levéltár:

fond C 60, fond P 623, fond P 2279

Ústredná knižnica SAV, Rukopisná zbierka Lyceálnej knižnice, Rkp. fasc. 428.

Verejná knižnica Jána Bocatia v Košiciach, Rz-Rkp 115, *Acta Academiae Regiae Cassoviensis*

Edície prameňov a publikované pramene / Source editions and Published editions

- Almanach einiger Freunde ungerischer Musen für das Jahr ...* / Hrsg. Johann Karl Lübeck. Pressburg: Schauff, 1799.
- Babuk oder Der Volks-Verleumder in den angeblichen grossen Wahrheiten und Beweisen, in einem kleinen Auszuge aus der ungarischen Geschichte.* Pressburg: Weber, 1792.
- BAJZA, Jozef Ignác. *Prihody a skúsenosti mladíka Reného.* Bratislava: Tatran, 1970.
- [BENCÚR, Jozef]. *Schreiben eines Wieners an einen im heiligen römischen Reiche wohnenden Ungarn,....* [b. m.]: [b. t.], 1783.
- [BENCÚR, Jozef]. *Psánj gednoho Wjdenčana na gistého w swato-rymské Rjssi bjdlyčyho Uhra ...* [b. m.]: [b. t.], 1783.
- ENDRÓDY, János. *Der Christ aus Uiberzeugung für Junge und Alte.* Pressburg: Patzko, 1806.
- ENDRÓDY János. *A keresztyén meggyőződésből.* Pozsonyban: Belnay, 1806.
- Generale Regivm Cleri Ivnioris Seminarivm Pestiense.* [s. l.]: [s. t.], [s. a.].
- [GLATZ, Jakob]. *Freymüthige Bemerkungen eines Ungars über sein Vaterland. Auf einer Reise durch einige ungarische Provinzen.* Teutschland: [s. t.], 1799.
- [HILTENBRAND, Anton]. *Eine Kirchenpolizey.* [b. m.]: [b. t.], 1781.
- HOFFMANN, Leopold Alois. *Grosse Wahrheiten und Beweise in einem kleinen Auszuge aus der ungarischen Geschichte.* Frankfurt und Leipzig: Weimar und Schladebach, 1792.
- CHAZÁR, Andrej. *Quaerenti: Quid sit, crimen laesae majestatis?* Eperiessi: Pape, 1795.
- GOTZIGH, Ignác. *Oratio, dicta Cassoviae in sala academica sub initium anni scholastici.* [s. l.]: [s. t.], 1799.
- GOTZIGH, Ignác. *Positiones ex historia universali ac statuum ...* Cassoviae: Ellinger, 1805.
- Neywižssý Narzjenj Gegj cysarsko-kráľovské Gasnostj Jozefa Druhého kterák gedenkaždý při Žadostj Zmeněnj Náboženstwj zprawowati se má.* W B. Bystrici: Tumlér, 1784.
- PLATY, Matej. *Primordia sanctae-catholicae et apostolicae ecclesiae.* Buda: Typis Regiae Universitatis, 1790.
- Tribut der Dankbarkeit für die von Ihro Röm. Kais. Majestät dem zweyten Joseph eingeführte
- [SCHAFFRATH, Leopold] Parthenii Philandri apud Societatis Jesu quondam discipuli Ibis ... Cairi in Aegypto: typis Buonapartianis prostat in Officina ad Signum Hyaenae [t. j. Trattner], 1799.
- [SZATHMARY, Dominik] Sphalmata praecipua libelli Der Christ aus Ueberzeugung et Hungarice et Germanice vulgati necessariis animadversionibus collustrata. Plexi: [s.n.], 1807.
- Toleranz in kaiserl. königlichen Staaten von einem allgemeinen Patrioten. [b. m.]: [b. r.], 1782.

Dobová tlač/ Press

Intelligenzblatt der Allgemeiner Literatur-Zeitung, 1800, č. 67, stĺpec 558, [21. 5. 1800].

Sekundárne zdroje / Secondary sources

Monografie a zborníky ako celok / Monographs

- BACHLEITNER, Norbert. *Die literarische Zensur in Österreich von 1751 bis 1848.* Wien; Köln; Weimar: Böhlau, 2017.
- ELIÁŠ, Štefan. *Bernolákovci Košic a jakobíni – princípy a východiská.* Košice: Štátny oblastný archív, 1995.
- FARKAS, Éva a TARNAI, Mária. *Tófalu község kalendariuma.* Tófalu: Tófalu közseg Önkormányzata, [s. a.].
- HEINDL, Waltraud. *Gehorsame Rebellen : Bürokratie und Beamte in Österreich 1780 bis 1840.* Wien etc.: Böhlau, 1992.

- KOLLÁROVÁ, Ivona. *Slobodný vydavateľ, mysliaci čitateľ : Typografické médium v jozefínskej dobe*. Bratislava: Vydavateľstvo Rak, 2013.
- KOLLÁROVÁ, Ivona. *Tajne : Nebezpečná myšlienka a netransparentnosť komunikačných sietí v čase nepokoja (1780 – 1799)*. Bratislava: VEDA, 2020.
- MIŠIANIK, Ján. *Pohľady do staršej slovenskej literatúry*. Bratislava: VEDA, 1973, 412 s.
- SASHEGYI, Oszkár. *Német felvilágosodás és magyar cenzúra 1800 – 1830*. Budapest: Minerva, 1938.
- VIZKELETY-ECSEDY, Judit. *Titkos nyomdahelyű régi magyar könyvek 1539 – 1800*. Budapest: Borda Antikvárium, 1996.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách / Articles in Journals, Chapters in Monographs

- KOLLÁROVÁ, Ivona. Tajný knižný obchod po vypuknutí Veľkej francúzskej revolúcie. In *Historický časopis*, 2017, roč. 65, č. 3, s. 445-47. DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2018.66.5.2>
- KOLLÁROVÁ, Ivona. Neposlušný cenzor. In *Studia Bibliographica Posoniensia*. Bratislava: Univerzitná knižnica, 2021, s. 72-84.
- KOLLÁROVÁ, Ivona. Nomen – conditio – motiva. Personalistika cenzorského aparátu po jozefínskej reforme. In *Historické štúdie*, 56, 2022, s. 171-190.
- MULSOW, Martin. Die Transmission verbotenen Wissens. In SCHNEIDER, Ulrich Johannes. *Kulturen des Wissens im 18. Jahrhundert*. Berlin; Boston: De Gruyter, 2008, s. 61-80.
- SANGMEISTER, Dirk, Deutsche Pornographie in der Aufklärung : Streifzüge durch ein vernachlässigtes Feld der Literatur- und Buchgeschichte. In SANGMEISTER, Dirk a MULSOW, Martin, Hrsg. *Deutsche Pornographie in der Aufklärung*. Göttingen: Wallstein, 2018, s. 11-233.

Internetové zdroje / Online sources

- SZINNYEI, József. Magyar írók élete és munkái. III. kt. Budapest: Hornyánszky, 1894. [online]. [cit. 2023-03-29]. Dostupné na: <https://www.arcanum.hu/en/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-irok-elete-es-munkai-szinnyei-jozsef-7891B/g-85677/gotzigh-ignacz-86A7F/>